

Přednáška Johna Chryssavgise

Na zemi jako v nebi

**Pátek 19. Zářít
16.30 Domkerk**

NA ZEMI JAKO V NEBI

Proměna perspektiv a praxe

Úvod: šest dní stvoření

Rád bych vás vzal na jednu cestu ... zpět k tomu, co teologové nazývají "počátkem" To je dozajista výchozí bod pokud chceme hovořit o prostředí. Ovšem pokaždé, když si vybavíme příběh Genesis, soustředíme se na naše stvoření milujícím Bohem, ale zapomínáme na naše propojení s okolním prostředím. Ať už je to přirozená reakce, nebo známka naší arogance, máme tendenci příliš zdůrazňovat naše stvoření v „obraz a podobu Boží“ (Gen 1,26) a přehlízíme naše stvoření z „prachu země“ (2,7). Ve skutečnosti ale naše „nebeskost“ nikterak nezastiňuje naši „pozemskost“. Většina lidí si není vědoma toho, že lidské bytosti nemají stvořitelství den samy pro sebe ve zprávě o stvoření. Ve skutečnosti sdílíme „šestý den“ s různými zeměplazy a dalším tvorstvem, co se pohybuje po světě (1,24-26). Užíváme si tuto spojující jednotu z Božím světem. Je to pro nás užitečné – a pokorné – přiznat si pravdu.

V posledních letech, pochopitelně, nám byl tato skutečnost bolestně připomenuta se vši krutostí s níž fauna a flóra vymírá, spolu s nezodpovědným drancováním země a lesů a s nepřijatelným hlukem a znečištěním vzduchu a vody. Navzdory tomu ale naše starost o prostředí nemůže být redukována na povrchní nebo sentimentální lásku. Je to určitý způsob vzdání cti našemu stvořiteli Bohu, když slyšíme „sténání všeho stvoření“ (Řím 8,22). Měl by to být způsob, jak přitakat

šestému dni stvoření. Cokoliv jiného než celý příběh – celá pravda – by byla nebezpečnou herezí.

Hovořit o “herezi” ve vztahu ke zhodnocení ekologické krize, není nijak přehnané. Protože pokaždé, když hovoříme o nebeských i pozemských věcech, automaticky se tím dotýkáme našich vlastních zavedených hodnot v tomto světě. Technický jazyk, který používáme, nebo některé zvláštní „druhy“, které zachováváme, to vše záleží na hodnotách a představách, které propagujeme a které předpokládáme. Máme tendenci nazývat náš výhled do budoucna „ekologickou krizí“. Domnívám se, že kořen problému je skryt v paradigmatu, který nás tlačí do toho, abychom žili určitým konkrétním životním stylem. Krize se týká způsobu, jakým si představujeme náš svět. Je to – v zásadě a v jádru věci – boj o ikony.

V klasické tradici se lidé považují za potomky Boha (nebo bohů). Pohlíželi na svět jako na oduševnělou skutečnost; jako posvátno (kterým byli i sami), nepředmětnou skutečnost (pro ně). V lidské zkušenosti a paměti byla každá květina, každý ptáček, dokonce i každá hvězda posvátná. Míza stromů byla ztotožněna s lidkou krví-životem. Příroda nebyla objektem k experimentování nebo k využívání; pokud se konal obchod, nebyl na úkor přírody.

Takže když se podíváme na zkušenosti a paměť Církve, měli bychom zdůraznit její zvláštní symboliku a hodnoty, které obsahují: ikony (jako určitý způsob jak vidět a zakoušet stvoření); liturgii (jako způsob, kterým slavíme stvoření a odpovídáme na něj); a ᾄσκησις (jako způsob, kterým respektujeme stvoření a pečujeme o něj).

Raní mystici poznávali, že „všechno, co dýchá, chválí Boha“ (Ž 150,6); a celý svět je „hořícím keřem Božích energií“. Když Izák Syrský říká, „naše oči jsou otevřeny pro krásu věcí,“ můžeme nacházet „jiskru božského rozesetou ve všem.“

I. Ikonické vidění přírody

Pokud jde o „mluvení o prostředí“, tak jestli nás ikony něco učí, tak je to dívat se jasně. Svět ikon nám ukazuje věčnou dimenzi ve všem, co vidíme a zakoušíme. Naše generace, mohli bychom říci, je charakterizována určitým smyslem pro sebestřednost ve vztahu k přírodnímu kosmu, určitým nedostatkem pozornosti pro věci, které nás přesahují. Porušili jsme svatou smlouvu mezi sebou samými a naším světem.

Je to ovšem ikona, která obnovuje a smiřuje. Ikona nám připomíná ten druhý svět. Ikona nám dává určitý korektiv v naší kultuře, která jinak považuje za hodnotné jenom to, co je tady a teď. Vztahuje se k vnitřnímu zraku všeho, především světa tak, jak byl stvořený a jak byl Bohem zamýšlený. Tradičně je prvním obrazem, který se začínající ikonopisec pokusí namalovat, Proměnění Páně na hoře Tábor. Pro ikonopisce je důležité snažit se držet tento a příští svět pohromadě. Pokud bychom přerušili spojení tohoto světa s nebem, pak bychom ve skutečnosti desakralizovali obojí. To v tomto světě hovoří jazykem toho věku, který má teprve přijít.

A to je přesně ten moment, kdy se nauka o Boží inkarnaci, která je v samotném srdci ikonografie, začíná objevovat. Na ikoně Ježíše Krista přijímá

nestvořený Bůh tvář, která se jeví být stvořenou a „krásu, která dokáže zachránit svět“, jak to říká Dostojevský. A pravoslavné ikony vždy hledí přímo, zobrazují dvě oči, které vždy hledí na toho, kdo si ikonu prohlíží. To je přesvědčení, že Kristus je vprostřed nás jako Immanuel (Mt 1,23). Pohled z profilu symbolizuje hřích; znamená nějaké porušení. Tvář je vždy „plná očí“, tedy v zásadě otevřená a připravená přijímat božsku milost. „Vidím“ znamená také „jsem viděn“, což ve své podstatě znamená, že jsem ve společenství.

Tak ikona povznáší svého pozorovatele z omezeného pohledu na svět k plnější perspektivě. Světlo ikon je světlem smíření. Není to pomíjivé světlo tohoto světa; je to světlo které „nezná soumraku“, abychom citovaly jeden pravoslavný církevní hymnus. Takže ikony, které zobrazují události, které se odehrály ve dne, nejsou o nic světlejší než ikony, které zobrazují události, které se odehrály v noci. Například ikona bolestného sestoupení z Kříže není nijak temnější, než třeba ikona Nanebevzetí; nebo třeba ikona Narození Páně není o nic jasnější než ikona Ukřižování; a světlo Poslední večeře je velice podobné tomu, které se rozlévá během Proměnění.

Je tomu tak proto, že ikona předpokládá jiný způsob nahlížení věcí; „jiný způsob života“, jak zpíváme na velikonoční neděli. Jazyk ikon je jazykem ticha a mysteria, přestože má jako jazyk mnoho co nabídnout světu, jako je ten náš, který je tolik zavalený informacemi a modlami.

Celý svět je tedy žebřík, ikona; „všechno je Božím znamením“, jak jednou řekl Irenej z Lionu. To je důvod, proč v iconách dostávají řeky lidskou podobu, stejně jako i slunce a měsíce, hvězdy a vodstva. Všichni mají lidskou tvář; všichni

mají svou vlastní osobní dimenzi – právě tak jako i my sami; právě tak jako i Bůh. A je-li svět ikona, pak není nic, čemu by se v něm nedostávalo posvátnosti. A tedy věru, pokud by Bůh nebyl viditelný ve svém stvoření, nemohl by jako neviditelný být uctíván ni v nebi.

II. Liturgie přírody

Co se ikonám daří dosahovat v prostoru, to dosahuje liturgie v doprovodu písní: stejná služba smíření mezi nebem a zemí. Pokud jsme se provinili bezúčelným plýtváním, je možná proto, že jsme ztratili ducha bohoslužby. Nejsme již uctívá poutníci na této zemi; stali jsme se ... pouhými turisty. A v době, kdy jsme znečistili ovzduší, které dýcháme, a vodu, kterou pijeme, se musíme snažit obnovit úžas a zlíbení v našem vztahu ke světu.

Když hovořím o liturgickém, nemusí to nezbytně znamenat ceremoniální. Myslím tím prostě vztahovost. Nebo, abych rozpracoval dále koncept ikony, musíme přemýšlet o světě jako o obraze, jako o malbě: potřebujeme vidět všechny části obrazu, aby byl kompletní. Pokud bychom jednu část odstranili z výhledu – ať už by to byl strom, zvíře nebo lidská bytost – pak by se celý obraz stal pokřiveným.

Je pravdou, že pokud reagujeme na přírodu se stejnou delikátností, se stejnou citlivostí a něhou s jakou reagujeme na lidskou bytost ve vztahu. Naučili jsme se, že nemůžeme s lidmi jednat jako s věcmi. Naše duchovní aktivity jsou následně měřeny podle našeho dopadu na svět a lidi, zejména na lidi chudé.

Liturgie je tedy přesně ten jazyk, který připomíná vnitřní a intimní spojení

mezi Bohem, lidmi a věcmi, mezi všemi a vším – což v 7. století sv. Maxim Vyznavač nazval „kosmickou liturgií“; a co v tom samém století sv. Izák Syrský popsal následujícími slovy:

Milosrdné srdce, které hoří láskou pro
celé stvoření – pro lidi, pro
ptáky, pro netvory i pro démony – pro všechny
Boží tvory.

A na začátku 20. století tutéž ideu použil Fjodor Dostojevsky ve svém díle Bratři Karamazové.

Miluj celé Boží stvoření, to všechno a
každé zrnko písku. Miluj každý list, každý
paprsek Božího světla! ... Pokud bude milovat
všechno, budeš zakušovat božná
mysteria věcí.

Existuje tedy jistá dimenze v umění, hudbě a kráse v tomto světě. To znamená, že pokaždé, když bychom si chtěli život omezovat (dokonce i náboženský život) jenom sami na sebe a na své vlastní zájmy, zanedbávali bychom tím své povolání k napravování a usmiřování celého stvoření. Dovolte mi, abych vám navrhl teorii, že náš vztah k tomuto světu podmiňuje náš vztah k nebesům. Způsob, jakým se chováme k Zemi se odráží i v tom, jakým způsobem se modlíme k Bohu.

III. Tělo světa; nebo též Svět askeze

Samozřejmě, že pokud nežijete v Maine jako já, tak se vám svět nezdá

jako nebe a nepocitujete ho tak. A když došlo před třemi lety ke katastrofě ve fukušimském jaderném reaktoru nebo když BP způsobila katastrofu s ropnou skrvnou rok před tím, bylo asi trochu obtížné zakoušet v tom to, co Dostojevský nazýval „božským mysteriem věcí.“

To je důvod, proč v listu Koloským píše sv. Pavel:

Aby skrze něj [Krista] a v něm bylo smířeno
všechno, co jest, jak na zemi, tak na nebesích
protože smíření přinesla jeho oběť
na kříži. (1,20)

Odkaz na „krev na kříži“ je náznakem ceny, kterou je třeba zaplatit. Připomíná nám to realitu lidského selhání a nezbytnost kosmického pokání. To, co je od nás vyžadováno, není nic menšího, než radikální obrat naší perspektivy a naší praxe.

Za své plýtvání musíme zaplatit cenu. Rovnováha našeho světa byla rozbita; a ekologická krize se nevyřeší sentimentálními slogany a dokonce ani recyklačními programy. „Strom kříže“ nám zjevuje cestu jak z této ekologické pasti uniknout skrze sebezapření, které je odpovědí na naši sebestřednost.

V pravoslavné tradici se tento princip nazývá ὄσκησις: je to cesta osvobození od egocentrismu, skrze přijetí odpovědnosti za své vlastní činy ve světě. Někdy je užitečné podívat se do zrcadla a položit si otázku: Je to co máme, opravdu tím, co potřebujeme? Přiletěl jsem sem letadlem, abych vám mohl odvykládat tuto přednášku? Jak mám v tomto kontextu reagovat na žízeň po ropě, kterou trpí svět, nebo na chamtivost, která ničí tuto planetu?

Je důležité, že nám Země sama připomíná ta naše zapření. Ale my

tvrdšíjné odmítáme přijmout fakt, že naše pohodlné životy, které jsou závislé na levné energii, jsou určitým způsobem spoluzodpovědné na to, že se Mexický záliv znečišťuje miliony litry ropy. Jak bychom mohli, jakožto inteligentní lidské bytosti, věřit tomu, že celé století neustálého pumpování spalin z hořící ropy do vzduchu nebude mít žádný zlý dopad?

Ἄσκησις znamená být svobodný, nedeterminovaný cestami, které jsou ze světa; charakterizovaný sebekontrolou a schopností říkat „ne“ nebo „to stačí“. Ἄσκησις cílí nikoliv na oddělení nebo na destrukci, ale na zjemnění a obnovu. Vezměte si známý příklad ἄσκησις: *půst*. Naučit se postit znamená naučit se sdílet; znamená to dávat a nikdy to nevzdávat. Znamená to rozeznávat tváře jiných lidí – ikony, mohli bychom říci – a poznávat, že v Zemi samotné se nachází tvář Boží.

A právě v tom záleží, myslím si, jádro problému. Nám se totiž nechce – ve skutečnosti se bráníme povolání – nechce se nám přijmout jednodušší život. Než budeme „hovořit o prostředí“ s ostatními, musíme zvážit to, jakým způsobem ignorujeme toto povolání, i jako pravoslavní křesťané. Chybně jsem nahradili spiritualitu jednoduchosti a skromnosti. Výzva, která je před námi zní: jakým způsobem bychom měli žít, abychom dokázali šířit harmonii a ne rozdělení? Jak bychom mohli potvrdovat – každodenně – že „celá země náleží Pánu“ (Ž 23,1)?

Pojďme se ještě vrátit k tématice postu. U té můžeme shrnout, že postit se znamená vidět jasněji původní krásu světa. Znamená to pohnout se pryč od toho, co já sám chci ve světě k tomu co svět opravdu potřebuje. Půst znamená, že si ceníme všechno skutečně tak, jak si to zaslouží, ne podle toho, co to

přináší mně. Součástí toho je i znovuzískání schopnosti divit se a být naplněný smyslem pro božskost. Zdá se pak, že všechny věci jsou v Bohu a Bůh je ve všech věcech.

IV. Jonášovo znamení

V ikonografii existuje hluboké zobrazení tohoto chápání na ikoně z 18. století, která pochází z kláštera Toplou na Krétě. Ikonopiscem této ikony je Ioannis Karnaros (1745-1796). Je to doslova teologický traktát vyvedený v barvách. Ikona svůj název odvozuje od Velkého požehnání vody na svátek Epifanie 6. ledna, kdy se u pravoslavných křesťanů obnovuje křest.

Veliký jsi, Ó Pane, a podivudodná
jsou tvá díla; žádná slova nestačí k opěvování
tvých zázraků!

úplně nalevo na tomto obraze je zobrazena příroda jako žena, která odráží „Matku Zemi“, kterou respektovaly přírodní národy všude po světě (například indiáni v Severní Americe nebo aboridžinejci v Austrálii) po mnohá staletí. Příroda rozpřahuje své ruce v gestu otevřenosti a objímá všechny lidi a všechny věci (Ž 85,1)

Ikona zobrazuje (85) městský život (město Samaří a Ninive v pozadí) a zemědělský život (se zemědělci, kteří váží snopy). Můžeme zde vidět lidi, řeky a vegetaci, (86) zatímco veliká duha odráží věčnou smlouvu mezi Stvořitelem a stvořením.

Tato ikona je nesmírně bohatá na symboly. Dovolte mi, abych vaší

pozornosti doporučil dvě konkrétní svény. První zobrazuje Jonáše jak je vyvrhován z tlamy velikého mořského netvora, jak je to popsáno v biblickém příběhu. To je velmi silný obraz vzkříšení a obnovy všech věcí.

Jeden z nejranějších symbolů Krista, kterým se křesťané mezi sebou rozeznávali, byla ryba – řecké slovo, které bylo zároveň zkratkou pro „Ježíš Kristus, Syn Boží, Spasitel“. Ryba pak byla vyjádřením naší víry ve spásu. Kristus byl integrálně a neoddělitelně spojen s rybou. Jakékoliv zneužití rybaření nebo vybíjení kolonií ryb se vztahuje velmi osobně a hluboce ke Kristu samotnému.

Druhá scéna zobrazuje zabití Ábela Kainem, násilná scéna, která ukazuje destruktivní dopad naší současné politiky a praxe na budoucí generace. Nemůžeme zůstat pasivními pozorovateli (nebo ještě hůř, aktivními spolutvůrci) tohoto nemilosrdného znásilňování Země. Dokud nevidíme v znečišťování naší planety obraz našeho *bratra* a naší *sestry*, nedokážeme se vypořádat s nespravedlností a nerovností v našem světě. Dokud nevidíme ve znečišťování naší planety tvář našich *děti*, nebudeme schopni pochopit nezměnitelné důsledky našich činů.

Závěr: Cesta vpřed

Před nedávnem jsme s mým nejstarším synem navštívili optometrika na pravidelnou prohlídku. Alex nevěnuje péči o oči takové úsilí, jaké by býval měl. Takže dostal nový předpis a já jsem zaslechl jeho reakci: „Wow! Takže *tohle* bych měl tedy vidět?“ Když se podíváme na svět, co vlastně vidím? (96) Protože

způsob, jakým se díváme na naši planetu ovlivňuje i to, jak se k ní vztahujeme, jednáme s naší planetou jako s Boha-pustou věcí, neboť ji takovou vidíme.

Klasický článek nesoucí název „Kořeny naší ekologické krize“ medievalisty a historika Lynn White Jr. (1907-1987) již dokázal poodhalit pravdu, když napsal:

Řečtí svatí kontemplovali; západní svatí jednali.
 Latiníci cítili, že hřích je morální zlo, že spása
 spočívá ve správném jednání. Dopad křesťanství
 na podmanění přírody se bude snáze uskutečňovat
 v západní atmosféře.

Až příliš často jsme přesvědčeni o tom, že vyřešení ekologické krize je otázkou toho *jednat* odlišně – třeba efektivněji nebo možná více udržitelně. Paradoxně by oprava ekologie mohla ve skutečnosti začít environmentální nečinností nebo větším uvědoměním si. Je to otázka kontempace, otázka toho *vidět* věci odlišně. Zprvé musíme *přestat* s tím, co *děláme*. Pak můžeme získat nový „náhled“ do našeho světa. Když budeme hledět skrz tyto brýle, pak i cizí jednání a ekonomika bude najednou *vypadat* odlišně. Teprve pak se budeme moci oprostít od nutkání k bezbřehé expanzi a místo toho se soustředit na udržitelnost, kterou tak zoufale potřebujeme.

Před několika lety prohlásil arogantně jeden prezidentův poradce a ekonom Světové banky: „Amerika nemůže přijmout a nikdy nepřijme žádnou „omezenou rychlost“ ekonomického růstu.“ Stali jsme se tak závislími na fantaziích o bohatství bez rizika a o zisku bez ceny, kterou je třeba zaplatit?

Opravdu upřímně věříme, že naše nekonečná a bezduchá manipulace se zdroji Země přijde bez následků a bez ceny k zaplacení? Naše ekonomika a technologie se stává jeden v okamžiku, kdy se rozejde s naším povoláním k tomu, nahlížet na svět tak, jak by na něj nahlížel Bůh. A pokud Bůh viděl svět jako „velmi dobrý“ v onom šestém dni stvoření, pak bychom třeba i my mohli začít cítit v našem světě něco z oné zaslíbené krásy a začít v něm vidět jeho neuvěřitelnou vzájemnou provázanost.

Otázka, kterou bych vám chtěl nechat k uvážení zní následovně: Jak máme žít způsobem, který odráží nějaké spirituální hodnoty, který vyjadřuje štědrost a vděčnost a ne jen aroganci a chamtivost? Protože pokud bychom to nedokázali, pak by část pobřeží Mexického zálivu byla ztracena nadarmo a fukušinská jaderná katastrofa způsobená vlnou cunami by zůstala nepovšimnuta. Ale věřte mi, že pokud to dokážete, tak uslyšíte oceán naříkat, uvidíte jak roste tráva a ucítíte, jak tluče srdce tuleňum.